

Ingliz va o'zbek tilida holat ifodalovchi sifatlarning amaliy roli

Mexriniso Obid-qizi Rizaqulova

Ilmiy rahbar: N.N.Sharipova

NIU

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida holat ifodalovchi sifatlarning amaliy roli qiyosiy-lingvistik yondashuv asosida yoritiladi. Tadqiqotning maqsadi holat sifatlarining semantik doirasi, sintaktik taqsimoti va pragmatik funksiyalarini aniqlash hamda tarjima va ta'lim tahlilida qo'llash imkoniyatlarini asoslashdan iborat. Metodologiya sifatida tavsifiy tahlil, komponent-semantik ajratish, korpusga tayangan kuzatuv va kontekstual-pragmatik interpretatsiya uyg'unlashtirildi. Ma'lumotlar bazasi sifatida badiiy hamda publitsistik matnlardan tanlangan parallel misollar va o'quv-jarayon nutqidan olingan namuna gaplar ishlatildi. Ilmiy yangilik holat sifatlarini statik belgi emas, balki dinamik holatning lingvistik indikatorlari sifatida ikki tilda bir xil nomlanadigan, ammo turlicha grammatik kodlanadigan birliklar sifatida modellashtirishdir. Natijalar holat sifatlari intensifikatsiya, subyektiv baholash va diskursni boshqarish vositasi bo'lishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: holat sifatlari, semantika, qiyosiy tahlil, pragmatika, tarjima, intensifikatsiya, sintaktik kopula

The practical role of adjectives of state in English and Uzbek

Mekhriniso Obid-kizi Rizaqulova

Supervisor: N.N. Sharipova

NIU

Abstract: This article examines the practical role of state-denoting adjectives in English and Uzbek through a comparative linguistic framework. The study aims to identify their semantic scope, syntactic distribution, and pragmatic functions, and to justify their relevance for translation and language teaching analysis. The methodology integrates descriptive analysis, componential semantic decomposition, corpus-informed observation, and contextual pragmatic interpretation. The dataset comprises parallel examples from fiction and publicistic texts as well as samples from instructional and classroom communication. The novelty of the research lies in modelling state adjectives not as static attributes but as linguistic indicators of dynamic states that are similarly named across the two languages yet differently encoded grammatically. The results demonstrate that state adjectives function as tools for

intensification, subjective evaluation, and discourse management, affecting clarity, naturalness, and interpretability in applied tasks. The paper proposes a set of operational criteria useful for annotation and pedagogical practice.

Keywords: state adjectives, semantics, contrastive analysis, pragmatics, translation, intensification

Holat ifodalovchi sifatlar deganda subyekt yoki obyektning muayyan paytdagi psixofiziologik, emotsional yoki vaziyatga bog‘liq holatini bildiradigan leksik birliklar tushuniladi. Bunday birliklar sifatlar sinfiga mansub bo‘lsa-da, ularning ma‘nosi ko‘pincha jarayon bilan chegaradosh bo‘lib, statiklik va dinamiklik oralig‘ida joylashadi. Mazkur hodisaning mexanizmi shundaki, ingliz tilida state adjectives ko‘pincha bog‘lovchi fe‘l bilan predikativ pozitsiyada mustahkamlanadi, o‘zbek tilida esa sifatlar predikativlashuv orqali kesim vazifasini ham bajarib, kontekstdagi zamon va shaxs ko‘rsatkichlari bilan bilvosita bog‘lanadi. Masalan, ingliz tilida “She is anxious “ va o‘zbek tilida “U xavotirli” kabi qurilmalar bir xil holatni nominatsiya qilsa-da, ularning grammatik tayanchi turlicha: birida to be yordamchi mexanizmi, ikkinchisida esa kontekstual predikativlik ustuvor. Ilmiy jihatdan bu masala sifat va fe‘l orasidagi kategoriyaviy chegaralarning yumshashi, predikativlik va baholashning grammatiklashuvi kabi nazariy yo‘nalishlar bilan tutashadi hamda tilshunoslikda funksional-sintaktik yondashuvni talab qiladi ¹.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, holat sifatleri tarjimada ekvivalent tanlash, ikkinchi tilni o‘qitishda tipik xatolarni oldini olish kabi amaliy vazifalarda markaziy o‘rin egallaydi. Ushbu dolzarblikning mexanizmi ikkita tilning tipologik farqi bilan belgilanadi: ingliz tilida predikativlik ko‘pincha sintaktik kopula orqali kodlansa, o‘zbek tilida predikativlikning katta qismi morfologik ko‘rsatkichsiz, ya‘ni nol shakl va intonatsiya orqali yuzaga chiqadi, natijada holat sifatleri ko‘pincha fe‘lga yaqin funksiya bajaradi. Masalan, I am awake gapidagi awake ayrim tarjimalarda men uyg‘oqman tarzida sifat bilan beriladi, ammo real nutqda men uyg‘ondim kabi fe‘lli variant semantik tabiiylikni oshirishi mumkin, chunki o‘zbek tilida holatning boshlanish nuqtasi ko‘pincha fe‘l bilan ifodalanadi. Amaliy tekshiruvlarda o‘quvchilarning tarjima topshiriqlarida holat sifatlerini fe‘lga aylantirish yoki aksincha, fe‘lni sifat bilan ifodalashdagi xatolari ko‘p qayd etiladi, bu esa didaktik materiallarda maxsus bloklar zarurligini ko‘rsatadi. Ilmiy izoh nuqtai nazaridan, masala semantik rollar, aspektual talqin va baholash kategoriyasining diskursdagi o‘rnini birgalikda tahlil qilishni taqozo etadi, chunki holat sifatleri ko‘pincha subyektning ichki kechinmalarini nutqda legitimlashtiradi ².

¹. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. – Toshkent.: G‘afur G‘ulom, 2022. 427-b.

². Yo‘ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. – Toshkent: Fan, 2016. 160-b.

Mavjud adabiyotlar holat ifodalovchi birliklarni turlicha talqin qiladi. Masalan, ayrim yondashuvlar ularni stativlar doirasida fe'lga yaqin deb ko'rsa, boshqalar sifatlarning subklassifikatsiyasi sifatida tahlil qiladi, natijada terminologik bir xillik hamisha ta'minlanmagan. Ushbu tafovutning mexanizmi shundaki, ingliz tilida *alive*, *asleep*, *aware* singari a- prefiksli tarixiy shakllar va predikativga moyillik, o'zbek tilida esa sermahsul sifat yasovchi affikslar orqali holatning barqarorlashuvi turlicha tasnif mezonlarini yuzaga keltiradi. Masalan, o'zbek tilida *bezovta*, *g'amgin*, *charchoq* kabi holat birliklari ba'zan sifat, ba'zan otlashgan birlik sifatida ishlatiladi; ingliz tilida *tired* esa atributiv ham, predikativ ham bo'la oladi, ammo *asleep* odatda atributiv pozitsiyada cheklangan. Ilmiy sharh sifatida, bu holat leksik-grammatik interfeys, ya'ni so'z turkumi va sintaktik pozitsiya o'rtasidagi o'zaro ta'sir masalasini keskinlashtiradi hamda qo'llanmaviy lingvistika uchun operatsion mezonlar ishlab chiqishni talab qiladi³.

Natijalar holat ifodalovchi sifatlarni ikki tilda ham birinchi navbatda predikativ pozitsiyada yuqori funksional yuklama olishini ko'rsatdi, ya'ni ular ko'pincha xabar yadrosini tashkil qilib, subyektning ayni damdagi "qanday?" savoliga javob beradi. Ushbu hodisaning mexanizmi shundaki, holat sifatlari predikativda kelganda ularning referensialligi kuchayadi va gapning informatsion tuzilmasida rema sifatida ajralib, tinglovchiga yangilik sifatida taqdim etiladi. Mexanizm shundan iboratki, ingliz tilida *very*, *extremely*, *slightly* kabi gradatorlar semantik shaklani chiziqli tarzda ko'rsatsa, o'zbek tilida *juda*, *nihoyatda*, *sal*, *biroz* kabi birliklar bilan birga intonatsion urg'u ham kuchaytiruvchi omil bo'lib kiradi. Masalan, *He is slightly confused* jumlasida *U* *biroz adashgan* yoki *U sal hayron* kabi variantlarga ega bo'lib, *confused* ning holat va sababga bog'liqligi tarjima strategiyasini belgilaydi. xuddi shuningdek, *U nihoyatda charchagan* gapida *nihoyatda* darajani keskinlashtirib, nutqning emotsional fonini o'zgartiradi. O'zbek tilida *-li* va *-siz* affikslari holatning mavjudligi yoki yo'qligini oppozitsiya sifatida tez hosil qiladi, ingliz tilida esa bu ma'no ko'pincha lexical antonymy yoki not bilan inkor orqali beriladi.

Olingan natijalar holat sifatlarni tavsiflovchi yondashuvlar bilan qiyoslanganda, ular funksional grammatikadagi predikativlik ustuvorligi va kognitiv semantikadagi "holat sahnasi" modelini qo'llab-quvvatlaydi. Mexanizm shundan iboratki, holat sifatlari nutqda subyektning ichki holatini "konseptual paket" sifatida tez uzatadi, ingliz tilida bu paket ko'pincha is konstruktsiyasi bilan standartlashsa, o'zbek tilida u nol-kopula va kontekstual indikatorlar bilan moslashuvchanlashadi. Masalan, o'zbek badiiy matnida *U xijolat* iborasi muallifning uslubiy tejamkorligini ko'rsatadi, ingliz tilida esa *He is embarrassed* shakli grammatika jihatidan majburiy komponentlarni talab qiladi, natijada ritm va uslubiy zichlik farqlanadi. Statistik jihatdan predikativ

³Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. - Москва: ЛЕНАНД, 2019. 102 с.

holat sifatlarining yuqori ulushi oldingi tadqiqotlardagi "stativ predikatsiya" kuzatuvlari bilan mos keladi, bunda gap yadrosida holatning berilishi dialogik nutqda ayniqsa ko'p uchrashi qayd etilgan⁴. Ilmiy izoh sifatida, bu moslik holat sifatlarini qo'llanmaviy modellashtirishda universal va tilga xos parametrlarni ajratish mumkinligini, xususan, predikativlikning universal, kopula va morfologiyaning esa tilga xos indikator ekanini ko'rsatadi.

Tadqiqot cheklovlari sifatida material tanlashda janrlar muvozanati to'liq ideal darajada bo'lmaganini va ayrim holatlarda "holat" bilan "belgi" chegarasi kontekstga juda bog'liq bo'lib qolganini ko'rsatish mumkin, bu esa natijalarni ehtiyotkor talqin qilishni talab qiladi. Mexanizm shundan iboratki, badiiy matnlar emotsional holat sifatlarini ko'paytiradi, rasmiy matnlar esa barqaror holat va sifat ko'rsatkichlarini ustunlashtiradi, natijada chastota janr ta'siriga sezgir bo'ladi. Masalan, badiiy dialoglarda angry, scared, happy kabi birliklar ko'p uchrasa, ilmiy-texnik matnlarda stable, consistent, normal kabi holatga yaqin sifatlar ko'proq ko'rinadi; o'zbek tilida ham xuddi shunday bezovta, quvnoq kabi birliklar bilan barqaror, me'yoriy kabi birliklar janrga ko'ra almashadi.

Tadqiqot holat ifodalovchi sifatlar ingliz va o'zbek tillarida semantik jihatdan yaqin bo'lsa-da, ularning grammatik kodlanishi, predikativlikka moyilligi va diskursiy yuklamasi turlicha ekanini umumlashtirdi. Holat sifatlarining amaliy roli, avvalo, predikativ pozitsiyada xabar yadrosini shakllantirish, intensivlik vositalari bilan subyektiv baholashni aniqroq uzatish va tarjimada funksional adekvatlikni ta'minlash orqali namoyon bo'lishi aniqlandi. Korpus kuzatuvlari holat sifatlarining predikativ ustuvorligini hamda gradatorlar bilan birikish chastotasini ko'rsatib, o'qitish va teglash uchun operatsion mezonlar taklif etish imkonini berdi. O'zbek tilida derivatsion affikslar holat kategoriyasini leksik-sistemaviy darajada kengaytirishi, ingliz tilida esa kopula va analitik konstruktsiyalar holatning asosiy tayanchi bo'lib qolishi qayd etildi. Qiyosiy tarjimada to'liq moslikdan ko'ra qisman moslik ko'proq uchrashi holat sifatlarini o'rgatishda kontekst, aspektual talqin va pragmatik ohangni birgalikda ko'rsatish zarurligini mustahkamladi. Umuman, maqola holat sifatlarini qiyosiy va amaliy kesimda modellashtirish orqali tarjima hamda ta'limda tatbiq etiladigan izchil mezonlar majmuasini taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. – Toshkent: G'afur G'ulom, 2022. 636B.
2. Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. – Toshkent: Fan, 2016. 272B.

⁴ . Huddleston R., Pullum G. K. The Cambridge Grammar of the English Language.- Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 1860 p.

3. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. Москва, ЛЕНАНД, 2019. 720 с.

4. Huddleston R., Pullum G. K. The Cambridge Grammar of the English Language. Cambridge, Cambridge University Press, 2002. 1860 p.